

جایگاه ولایت فقیه و دلایل اثبات آن از منظر رهبری

نفیسه سیدی^۱

چکیده

حکومت اسلامی که در راس آن ولایت فقیه قرار دارد، یکی از مفاهیم سیاسی شیعیان می باشد. و دارای اهمیت زیادی است. جهت اهمیت آن به خاطر وجود مخالفان سر سخت است که سعی دارن با ایجاد شبهه آن را، یک حکومت دیکتاتوری و استبدادی نشان دهند. لذا دانشمندان در صدد بیان معنا، مفهوم و اثبات آن برآمدند. در این مقاله سعی کردیم، تا دیدگاه های آیت الله خامنه ای را که به عنوان ولی فقیه و در جایگاه رهبری نظام جمهوری اسلامی مورد بررسی قرار بگیرد. و با دلایل عقلی و نقلی به این نتیجه رسیدیم که حکومت اختصاص به خدا دارد و حاکمیت آن با پیامبر و امام معصوم هست و در زمان غیبت این حکومت الهی ادامه دارد و سرپرستی آن با ولی فقیه نزدیک به معصوم و جامع شرایط می باشد. چون اسلام بدون ولایت معنا ندارد و وقتی ولایت فقیه با توجه به مشخصاتی که خداوند داده مشخص شد، و مردم با قدرت دادن به ولایت فقیه. و حرکت قدم به قدم در پشت سر ولی بتوانند، یک جامعه به هم پیوسته و یکپارچه که همان (جامعه عادلانه الهی توحیدی) را تشکیل دهند. بدین ترتیب این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی و مطالب به روش کتابخانه ای جمع آوری شده و از آثار مکتوب و مجموعه بیانات ایشان که در مناسبت های گوناگون درباره جایگاه ولایت فقیه و دلایل اثبات آن، با توجه به آموزه های دینی (قرآن و حدیث) ایراد فرموده اند. استفاده شده است.

کلید واژه ها : ولایت فقیه، اندیشه سیاسی اسلامی، حکومت اسلامی، ولایت

^۱. نفیسه سیدی طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه معصومیه محمد شهر کرج

مقدمه

نظریه ولایت فقیه بر خواسته از متن اسلام و در جهت اهداف الهی است. واگر چه برخی فکر می کنند امر ولایت فقیه برگرفته از نظریه امام خمینی و برخی دیگر فقهای معاصر است ، ولی تفکر ولایت فقیه در بین مسلمانان به خصوص بین شیعیان ید طولانی دارد . مهم ترین علت ناشناخته ماندن ولایت فقیه، انزوای مذهب تشیع از ورود به صحنه سیاست جهانی و تشکیل یک حکومت الهی و اسلامی بوده است. هنوز هم بعد از سالها که از انقلاب می گذرد و پذیرش کامل آن، چنان که باید و شاید برای پاره ای از افکار سنگینی می کند. این جا ست که به عظمت افکار امام راحل قدس سره و عمق بینش و اندیشه ایشان پی می بریم. چون مسئله ولایت فقیه را از مسائلی می دانستند، همین که تصور کنی، موجب تصدیقش می شود و اثبات آن نیازمند دلیل نخواهد بود. از آنجا که اسلام بر پایه سرشت انسانیت و عقلانیت پایه گذاری شده است آیا ممکن است برای روشن ترین نیاز انسان و جوامع بشری که همان حکومت و ولایت الهی که بر پایه فطرت انسان است ، بی توجه باشد؟ لذا مسئله حکومت و رهبری و به تعبیر روشن تر بحث درباره ولایت فقیه در تاریخ تشیع از زمان غیبت کبرا آغاز می شود.

چرا تشکیل حکومت بر پایه شریعت اسلام ، یکی از ضروریتهای وجود ولایت فقیه در جامعه اسلامی است؟ چرا حکمرانی این حکومت در عصر غیبت بر اساس فقه شیعه با ولی فقیه جامع الشرایط است ؟

بنابراین به علت نبود پژوهشی جامع در این زمینه بر ضرورت و اهمیت موضوع افزوده است؛ اگرچه آثار مشابهی در این زمینه وجود دارد که می تواند مبنای تحقیق قرار گیرد، از جمله مقاله علی کارشناسی تحت عنوان (بنیانهای کلامی دلیل عقلی حاسبه بر ولایت فقیه در منظومه فکری امام خمینی و مقام معظم رهبری) به بررسی ولایت فقیه بر اساس حاسبه ، باروش عقلی و تحلیلی به اثبات رسیده است .و خانم قدسی علیزاده سیلاب و اکبر اشرفی درمقاله ای با عنوان (ولایت مطلقه فقیه در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه ای) به بررسی حدود ولایت فقیه از منظر امام خامنه ای پرداختند.

کتاب (ولایت و حکومت) بیانات سلسه وار حضرت آیت الله خامنه ای درباره حکومت اسلامی و حاکمان الهی است. خطبه‌های نماز جمعه در سال‌های ۱۳۶۲، ۱۳۶۳ و ۱۳۶۶ بیان کرده‌اند. و کتاب (ولایت فقیه، حکومت اسلامی) مجموعه‌ای از ۱۳ درس گفتار امام خمینی (ره) که حکومت اسلامی را بر اساس دو محور عقل و نقل با وسواس علمی و دقت فقهی در حوزه علمیه نجف در سال ۱۳۴۸ شمسی مطرح کرده‌اند.

همانطور که ملاحظه شد در هیچ یک از آثار فوق و سایر آثار موجود به موضوع جایگاه ولایت فقیه و دلایل اثبات آن از منظر امام خامنه ای نپرداخته است. بنابراین پژوهش حاضر اثری متمایز به شمار می آید. این پژوهش سعی دارد، دیدگاه امام خامنه ای که خود زعامت و رهبری جامعه و امت اسلام را بر عهده دارد، با استفاده از کتاب‌ها و بیانات آن حضرت در باره زعامت حکومت اسلامی و تفاوت آن با حکومت استبدادی مطلق مورد بحث و بررسی قرار می دهد. باشد که تفکر در اساسی ترین مفاهیم مورد نیاز و تکالیف عملی در جامعه ی مخاطب و زمینه ساز دستیابی به بصیرت عمیق و پایبندی درونی به مبانی و ارزشهای انقلاب اسلامی و فرآیند تعالی و صیروت علمی و عینی مخاطب برای ساختن جامعه اسلامی و تمدن سازی اسلامی را تسهیل و تسریع سازد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱ مفهوم ولایت

معنی لغوی (ولایت): این کلمه واژه ای عربی است که ریشه آن (ولی) به معنای نزدیکی و به هم پیوستگی گرفته شده و کلمات فراوانی از آن مشتق شده است. این کلمه در معانی مختلف مانند دوستی، نصرت، حاکم، سرپرستی، تبعیت و پیروی استعمال شده که نقطه اشتراک همه آنها در قرب معنوی است. امام خامنه ای، در تعریف اصطلاحی کلمه ولایت چنین می فرماید که ولایت در اصطلاح به معنای هم جبهه بودن و به هم پیوسته بودن و اتصال شدید افراد جامعه که دارای یک فکر و هدف واحد هستند، و برای رسیدن به یک مقصود در حال تلاش و حرکت اند. این افراد آنچنان باید به هم متصل شوند که در جبهه های دیگر هضم نشوند و از بین نروند و از پیوستن به جبهه ها و قطبهای دیگر خودشان را حفظ کنند.^۳

۱-۲ مطلقه

مطلقه و مطلق به چند معنا به کار میرود: الف-مطلق به معنای عام و شمولیت و فراگیر؛ ب-مطلق اسم مفعول به معنای رها شده از هر گونه قید و شرط و حدود و قانون؛ ج-مطلق در برابر مقید و محدود قرار دارد. مقصود از اطلاق، وسعت دامنه ولایت فقیه و شمول مسئولیت می باشد. که برای ایجاد مصالح و تضمین عدالت، همه ابعاد مصالح مردمی را در بر می گیرد.^۴

۱-۳ ولایت فقیه

کلمه (ولایت فقیه) از دو بخش ولایت و فقیه، تشکیل شده است. واژه (فقه) در لغت به معنای فهم آگاهی و دانایی می باشد.^۵ فرق نمی کند مربوط به دین باشد یا غیر آن، در زبان العرب فقه به معنای مطلق دانستن فراتر، است و به علم و دانستنی که همراه با دقت نظر و استنباط باشد

۱. راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق: ۵۳۳

۲. ابن منظور، ۱۴۱۸ق: ج ۲، ۱۵۴۰، ۴۰۲

۳. طرح کلی اندیشه اسلامی. آیت الله خانه ای ۱۴۰۰ ص ۴۴۲

۴ - لغت نامه دهخدا

۵. ابن فارس، عجم مقاییس اللغة ۱۳۶۱، ج ۴: ۴۴۲

اطلاق می شود.^۱ بنابراین، (فقیه) آن کسی است متخصص در علوم اسلامی است و احکام تکلیفی و وضعی الهی است که توجه به ادله فقهی استنباط می کند. مدیریت و سرپرستی، امور مردم را برعهده دارد. و رهبری و حاکمیت جامعه اسلامی و مسلمانان را بر اساس قوانین و احکام الهی پیش می برد. و وظیفه مردم پیروی و اطاعت از حکم او است. از دیدگاه امام خمینی حکومت در اسلام، حکومت قانون است.^۲

از نظر آیت الله خامنه ای، ولایت فقیه، حکومت شخص آگاه به دین و تسلط دین شناس و دارای عدالت و مدیر و مدبر است. «فقیه عادل اگر بخواهد جامعه را درست اداره کند، باید قدرت تدبیر و اداره امور را هم داشته باشد تا جامعه را از لغزش در پرتگاهها نجات بدهد باید عالم دین شناس و جریان شناس و مردم شناس و دارای حکمت سیاسی هم باشد».^۳

۱-۴ ولایت مطلقه فقیه

بر اساس نظریه ولایت مطلقه فقیه امام خمینی (ره)، «رهبری ولایی دارای یک سلسله مراتب طولی و یک نظم ولایی است. یعنی حاکمیت کامل و گسترده مخصوص خدای متعال است. سپس حاکمیت از سوی خداوند به انبیاء الهی و جانشینان آنها واگذار شده است».^۴ و وقتی آخرین امام معصوم (ع) در پرده غیبت به سر می برند، ولی فقیه جامع الشرایط، نایب عام آن حضرت هستند. منصب و رهبری سیاسی امت اسلامی و جامعه بر عهده اوست. اقامه حکومت و تشکیل دولت اسلامی برفقیهان عادل، واجب کفایی است.

امام خامنه ای در باره قید مطلقه می فرمایند: «این قید را که امام به قانون اساسی اضافه کردند، یعنی انعطاف پذیری دستگاه عظیم ولایت، و مجموعه آن دستگاههای تصمیم ساز و تصمیم گیر که در رأسش رهبری قرار دارد. اما همه یک مجموعه هستند، باید بتواند به طور دائم خودش را پیش ببرد، متحول کند. چون تحول جزو سنت های زندگی انسان و تاریخ بشری است. در غیر این صورت تحول بر ما تحمیل خواهد شد. تحول یعنی تکمیل پیش رفتن به سمت آنچه که درست تر و کامل تر است. البته دشمنان آن رابه معنای استبداد گرفته اند. یعنی

^۱ ابن منظور، لسان العرب ۱۴۱۴ ق، ج ۱۰: ۳۰۵

^۲ امام خمینی ولایت فقیه ۱۳۹۰، ۶۱ص

^۳ آیت الله خامنه ای: ولایت و حکومت ص ۲۶۸

^۴ علم الهدی، ۱۳۹۱: ۲۱۱

بَعْضٍ...» این آیه به منافقین اشاره میکند که اسلام باید به طور کامل اجرا شود. حتی برخی بخشهای برجسته دین مانند اقامه قسط کفایت نمی کند در حقیقت مهمترین هدفی که رسل برای آن برانگیخته شدند عبادت خداوند و دوری از طاغوت است. «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اْعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ...»^۱ معنای کلمه طاغوت در این آیه به طور واضح تری بیان شده است که می گوید: و همچنین در آیه «أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ.»^۲ اشاره اصلی به اقامه تمام دین است و معارض اصلی آن را مستکبران عالم می داند. «كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ»^۳ نیز در این آیه به صورت دقیق راه پیامبر صلی الله علیه و سلم را مشخص می کند. «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا» در تمام این آیات همانگونه که مشاهده کردید اقامه نظام اسلامی و به صورت دقیق تر اقامه دین به طور کامل از مسلمانان خواسته شده است. این موضوع ولایت فقیه را در ذهن مسلمین بیش از پیش پررنگ میکند. و در ادامه می فرمایند: ولایت فقیه جزو مواردی است که با نشان از طرف خداوند متعال معین می گردد و حدود ولایت او همان حدود فقه است که از آیه «اطيعوا الله واطيعوا الرسول و اولی الامر منکم.....»^۴ بدست می آید. و باید دارای خصوصیات از قبیل مخالفت با هواهای نفسانی، شجاعت و غیره هم چنین چهار وظیفه مهم را بر عهده دارد. ۱- رسیدگی به اخلاق و رفتار و سلوک خویش ۲ - معنویات مردم ۳ - اداره امور جامعه ۴- تنظیم روابط امت اسلام و جامعه اسلامی با جهان و البته تقوا بارزترین ویژگی اوست. که حاکم را از صراط غیر مستقیم باز میدارد بدون این ویژگی اصلا نمی تواند در جایگاه ولایت قرار بگیرد. گاهی این ولی را خداوند به اسم تعیین میکند و گاهی به نشان. و برای نمونه به آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

۱. نساء آیه ۱۵۰

۲. نحل، آیه ۳۶

۳. شوری آیه ۱۳

۴. احزاب آیه ۱

۴. بیانات آیت الله خامنه ای در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۹۳/۱۲/۲۱

۶. نساء آیه ۵۹

وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ^۱ و هم چنین احادیثی که ویژگیهای ولی را بیان کرده است مثل روایت مقبوله عمر بن حنظله (من كان منكم صائناً لنفسه، حافظاً لدينه، مخالفاً على هواه، مطيعاً لأمر مولاه). باید با دقت در این موارد ولی را شناسایی کنیم به شکلی که اندازه بگیریم، محاسبه کنیم و فرد مورد نظر را پیدا کردیم و پس از آن تلاش کنیم تا به او قدرت بدیم.^۲

۳-۱-۳ ضرورت اطاعت از ولایت فقیه از نظر رهبری

از نظر امام خامنه ای ، اطاعت از هر نظام اجتماعی غیر الهی مصداق عبادت غیر خداست. و مانند تورهای ماهی گیری هستند که شاید خود افراد درون نظام متوجه این نباشند، و اما توسط نیرویی به سمت خاصی هدایت میشوند. حتی در نظامهای الهی هم این مسئله اتفاق می افتد. اگرچه دیگر بحث اسارت در آنها مطرح نیست. ولی بالاخره افراد در نظام مستند به خداوند در حال بندگی خداوند هستند و به آن سمت هدایت میشوند. قرآن کریم در این زمینه میفرماید: سردمداران نظامهای باطل و طاغوتی و کفرآمیز، انسانهایی را که در سایه این نظامها زندگی میکنند به سمت جهنم می کشانند «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْلَهُمْ دَارَ الْبُورِ جَهَنَّمَ يَضْلُونَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ^۳» لذا اگر ولایت فقیه را از جامعه اسلامی بگیریم و ملاک و معیار اسلامی را به فراموشی بسپاریم جامعه اسلامی از دست خواهد رفت و به سمت همان جوامع غربی غیر اسلامی و آنچه در دنیا رایج است پیش میرویم.^۴ و احکام دین به شکل یک مجموعه، احکام متفرق در خواهد آمد، که یقیناً نخواهد توانست رسالت اصلی خودش را که هدایت و کمال انسانها است، به انجام برساند. امام رضا (علیه السلام) می فرماید: «إِنَّ الْإِمَامَةَ زَمَامُ الدِّينِ وَنِظَامُ الْمُسْلِمِينَ وَصَلَاحُ الدُّنْيَا وَعِزُّ الْمُؤْمِنِينَ^۵». آن کسی باید در این مسیر به عنوان امام قدم بردارد که از همه شجاع تر باشد از همه زودتر حقیقت را بفهمد و از همه بهتر

^۱ . المائدة ۵۵

^۲ . حسینی خامنه ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، غدیر ۹۵ ص ۵۶۱-۵۶۹

^۳ . ابراهیم ۲۹، ۲۸

^۴ . تلخیص بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۶۹/۴/۲۰

^۵ . کلینی، کافی ، کتاب الحجة، حدیث ۱

عمل کند در حقیقت ویژگیهای لازم را دارا باشد و عمل و حرکت او باید نشان دهد که او امام است.^۱ بنابر این اهمیت اطاعت از ولایت فقیه و حفظ آن، از اهم واجبات است. در حدیثی میخوانیم (أَوْ لِيُسَلِّطَنَّ اللَّهُ شِرَارَكُمْ عَلَى خِيَارِكُمْ فَيَدْعُو خِيَارَكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ) اگر شما کاری کردید که اشرار مسلط شدند آن وقت دعا هم مستجاب نمی گردد. این حدیث اهمیت حاکمیت اسلامی و حفظ آن را به خوبی تبیین کرده است. از نظر آیت الله خامنه ای حاکمیت ولایت فقیه در عصر غیبت شاخه ای از ولایت ائمه اطهار (علیهم السلام) که همان ولایت رسول الله (صلی الله علیه وآله) است، می باشد. ولایت فقیه و رهبری جامعه و اداره کردن شئون اجتماعی در هر عصر و زمان از رکن های مذهب شیعه بوده و ریشه در اصل امامت دارد. و واجب است از اوامر ولایتی ولی فقیه اطاعت نموده و تسلیم امر و نهی او شد. و این حکم شامل فقهای عظام و مقلدین آنها هم میشود. اطاعت از دستورات حکومتی ولی امر مسلمین بر هر مکلفی ولو این که فقیه باشد واجب است. و جایز نیست کسی به بهانه اینکه خودش شایسته تر است، با متصدی منصب ولایت که از طریق قانون مشخص شده است، مخالفت کند. در غیر این صورت مسأله به طور کلی متفاوت خواهد بود.^۳ به این معنا که ولایت و حاکمیت ولی فقیه، حاکمیت یک شخص نیست، بلکه ولایت و حاکمیت فقه اسلامی و حاکمیت دین خدا و ملاکها و ارزشها است. حکم ولی فقیه بر همه واجب الاتباع و اطاعت است. حتی به خود ولی فقیه به عنوان یک شخص جامعه. لذا هر نعمتی نیاز به شکرگزاری دارد. همانطور که خداوند به بنی اسرائیل میفرماید: «اذكروا نعمتي التي انعمت عليكم»^۵ و در سوره حمد می خوانیم «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ»^۶ یعنی عده ای بعد از اعطای نعمت، مانند بنی اسرائیل مغضوب علیهم شدند پس بزرگترین نعمت که ولایت است. باید با ولایت مداری فردی و جمعی مورد شکرگزاری قرار گیرد تا به عاقبت بنی اسرائیل دچار نشویم.^۷

۱. آیت الله خامنه ای، ولایت و حکومت، ص ۲۴۸، ۲۴۷.

۲. آیت الله خامنه ای، ولایت و حکومت، ۲۷۹.

۳. اجوبه الاستفتائات، الجزء الاول، ص ۱۸، دار الوسيله، ۱۴۱۶.

۴. آیت الله خامنه ای. کتاب ولایت و حکومت ۱۴۰۲ ص ۲۸۰ سخنرانی ۱۳۶۶/۱۱/۲.

۵. بقره، ۴۰-۴۷-۱۲۲.

۶. فاتحه، آیه ۷.

۷. طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۵۲۸ و ۵۲۹.

نتیجه گیری

سعی ما در این پژوهش بر آن بود تا با توجه به نظرات آیت الله خامنه ای و استدلال های ایشان را پیرامون ضرورت تشکیل حکومت اسلامی بر مبنای ولایت فقیه را مورد بحث و بررسی قرار دهیم. و به این نتیجه رسیدیم که از آنجا که هدف خداوند از آفرینش انسان سعادت و کمال حقیقی اوست لذا لازم است در جامعه ای زندگی کند که قوانین آن الهی باشد چون تنها قانون الهی میتواند سعادت حقیقی برای انسان به ارمغان بیاورد والبته برای اجرای این قوانین جامعه باید از حاکمان و رهبران الهی برخوردار باشد، تا جامعه را از انحراف و سقوط حفظ کند و استعدادهای فطری انسانها را برای رسیدن به سعادت حقیقی او به ظهور و بروز برساند. این حاکمان و رهبران پیامبران الهی و بعد آنها امامان معصوم هستند که از طرف خدا با نام یا نشان منصوب شده اند و شیعه اثنی اشعری معتقد است، در زمان غیبت معصومین زعامت حکومت اسلامی با ولایت فقیه، فقیه جامع الشرایط است، و تقوا برترین ویژگی اوست اگر به هر دلیلی او از عدالت بیافتد او دیگر شایسته ی منصب ولایت و حاکمیت نخواهد بود ، مدیریت کلان حکومت اسلامی بر گرفته از قوانین مشروع الهی و پذیرش و اقبال مردمی برخوردار است و این مایز حکومت ولایت فقیه با دیگر حکومت های مطلقه است.

فهرست منابع

- ۱- قرآن
- ۲- جهان بزرگی احمد، مقاله .درآمدی بر تئوری دولت در اسلام». فصلنامه کتاب نقد، شماره ۸
- ۳- ابراهیم زاده آملی نبی الله، حاکمیت دینی، (نشر نمایندگی ولی فقیه در سپاه)
- ۴- راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق: ۵۳۳
- ۵- ابن منظور، ۱۴۱۸ق: ج ۱، ۱۵۴۰، ۴۰۲
- ۶- ابن فارس، احمد، موازین اللغة، ج ۱، ۴۹۳۶
- ۷- لغت نامه دهخدا
- ۸- فرهنگ معین
- ۹- اللیالی المنتظمه فی علم المنطق (شرح منطق منظومه)، ملا هادی سبزواری، ص ۸، چاپ سنگی (کتابت ۱۳۱۸).
- ۱۰- کلینی، کافی، کتاب الحجّة، حدیث ۱
- ۱۱- المنطق، محمد رضا مظفر، ص ۱۸، اسماعیلیان، ۱۳۷۷، چاپ اول
- ۱۴- ابن فارس، عجم مقاییس اللغة ۱۳۶۱، ج ۴: ۴۴۲
- ۱۵- ابن منظور، لسان العرب ۱۴۱۴ ق، ج ۱۰: ۳۰۵
- ۱۶- امام خمینی. کتاب ولایت فقیه، ۱۳۹۰، ج ۲۰
- ۱۷- جوادی آملی. ولایت فقیه ولایت فقاها و عدالت؛ ۱۳۸۵
- ۱۸- علم الهدی، ۱۳۹۱
- ۱۹- آیت الله خامنه ای، ولایت و حکومت، ۱۴۰۲ تهران: صهبا
- ۲۰- اجوبه الاستفتائات، الجزء الاول، دار الوسيله، ۱۴۱۶
- ۲۳- حسینی خامنه ای، سید علی ۱۳۹۲ طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن. تهران: صهبا
- ۲۴- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، ج ۲
- ۲۵- امام خمینی (ره) شئون و اختیارات ولی فقیه (ترجمه) مبحث ولایت فقیه از کتاب البیع
- ۲۶- جوادی آملی، ولایت و فقاها و عدالت؛ ش ۱۳۸۹
- ۲۷- مصباح یزدی، محمد تقی، حکیمانه ترین حکومت.
- ۲۸- مجموعه سخنرانی های حضرت آیت الله خامنه ای برگرفته از سایت رهبری